

94(476)

4-20

А. ЧАРВЯКОЎ

137

БЕЛАРУСЬ
ДА Х-ай ГАДАВІНЫ
КАСТРЫЧНІЖА

9(476):3232

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ
ВЫДАВЕЦТВА ::: МЕНСК—1927

4-158

94 (476)

Ч-20

1(1/2) : 323

9-158

134(13) 156 n/574

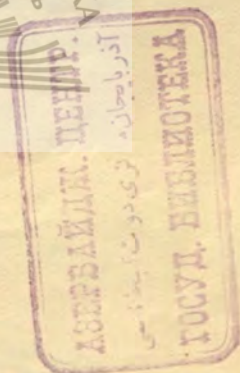
А. ЧАРВЯКОЎ

БЕЛАРУСЬ

ДА Х-ай ГАДАВІНЫ КАСТРЫЧНІКА

1408c

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К — 1927

Президентская библиотека
Республики Беларусь

рр

БДВ № 388.

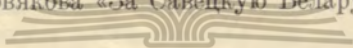
Галоўлітбел № 26467

1-ая Дзяржаўная друкарня. Зак. № 4. У ліку 3.000 экз.

П Р А Д М О В А

У сувязі з падрыхтоўкай да дзесяцігодзьдзя Кастрычнікавай Рэвалюцыі выявілася вялізная патрэба ў масавай популярнай літаратуры. Выданьня матэрыялы і па сваім зьмесьце і па цане не заўсёды даступны масаваму чытачу. Ведаць-жа аб вялікіх зьваёвах Кастрычніка павінен кожны рабочы, кожны селянін.

Каб задаволіць гэтыя патрэбы, Цэнтральная Камісія па падрыхтоўцы да сьвяткаваньня дзесятай гадавіны Кастрычніка» выпушчае гэтую брошуру, якая складзена шляхам скарачэньня і некаторай перапрацоўкі ўжо распраданай кнігі А. Чарвякова «За Савецкую Беларусь».

Беларусь перад рэвалюцыяй

Русыфікатарская палітыка царызму ў Беларусі. Пасля далучэння Беларусі да Расіі, расійскі ўрад усімі спосабамі ўмацоўваў на Беларусі сваё панаваньне, для чаго спачатку асьцярожна, а потым усё больш рашуча праводзіў на Беларусі палітыку зрусyfikаваньня краіны, грунтуючыся на тым, што гэта «Заходні Край» Расійскай імперыі.

Аляксандар II яшчэ ў 1859 годзе ў адказ на ліст мітрополіта Сямашкі, у якім той непакоіўся аб слабасці процэсу «зліваньня гэтых губэрняў з аднакроўнай Расіяй», паказаў такую рэзолюцыю: «Я не разумею, чаго ён хоча, бо ніколі і тутаркі ня было і на думку мне ня прыходзіла адступанца ад заведзенай пры бацьку сыстэмы—старацца аб злучэньні ў заходніх губэрнях польскага элемэнта з расійскім, але без усякага адкрытага прымусу і пакараньняў палякаў. А што я каталіком не шатураю, дык гэта, здаецца, досыць відавочна даведзена на справе»¹⁾.

«Мы павінны цяпер усімі сродкамі, не шкадуючы ні працы, ні грошай, узмацняць і ўзвышаць расійскую ў тутэйшай краіне народнасьць... Мы павінны ісьці цвёрда гэтым шляхам, ня глядзячы ні на якія галасы протэсту *насаджваць* тут расійскую народнасьць»...²⁾—Вось праграма чыннасьці, якую пасля задушэньня польскага паўстаньня 1863 году разьвівае заслужоны слуга свайго монарха—генэрал Міхаіл Мураўёў, вядомы пад мянюшкай вешальніка.

1) „1863 год на Меншчыне“, стар. 144. Выданьне Інстытуту Беларускае Культуры. Менск, 1927 г.

2) Там-сама, стар. 154.

Галоўны свой удар расійскі ўрад натуральна накіроўвае супроць палякаў і каталікоў, бо, як жаліцца Мураўёў у лісьце да міністра ўнутраных спраў Даўтарукага: «Памешчыкі (ж) палякі, тутэйшая шляхта, ксяндзы, чыноўнікі-каталікі і іншыя розначынцы—усе без выключэньня заўсёды былі і будуць зяядлымі ворагамі Расіі».

Такім чынам на Беларусі ішла зацятая барацьба расійскай буржуазіі за панаваньне.

Расійская буржуазія, якая мела сваю організацыю ў выглядзе Расійскай дзяржавы, змагалася за панаваньне ў краі супроць польскай буржуазіі; польская буржуазія, страціўшая польскую дзяржаўнасьць, імкнулася да адраджэньня Польскай дзяржавы ў гістарычных межах, г. зн. з улучэньнем у яе склад і Беларусі.

Абодва бакі, шукаючы саюзнікаў, стараліся заручыцца падтрыманьнем з боку галоўнай масы насельніцтва краю—мясцовага сялянства.

«Пасьля Вэнгерскай рэвалюцыі ў літаратуры польскай эміграцыі зьявілася і разьвілася думка, што адзіным паратункам для Польшчы застаецца збліжэньне дваранскага стану з народам і здабываньне сваёй незалежнасьці шляхам партызанскай вайны. Гэтая думка спаткала вялікую прыхільнасьць ва ўсім Заходнім Краі, але разумелася парознаму моладзьдзю і старымі польскімі панамі. Частка моладзі лічыла патрэбным вызваліць сялян з зямлёю, большая частка—без зямлі, а старыя магнаты марылі аб рэспубліцы з прыгонам»¹⁾,—гэтак апісвае настроі польскай буржуазіі часоў польскага паўстаньня жандарскі палкоўнік Лосеў.

«У Заходнім Краі», піша ў памянёным ужо лісьце Мураўёў: «сельскае насельніцтва (разумеі—сялянства) складае аснову нашага панаваньня тут...»²⁾.

Усё гэта стварае надзвычайна складаныя і забытыя політычныя абставіны ў краі. Расійскі царызм,

¹⁾ Там-сама, стар. 1.

²⁾ Там-сама, стар. 152.

які па сваёй клясавай сутнасці быў блізкім для польскай буржуазіі, стараецца абалерціся на сялянства ў барацьбе супроць сепаратысцкіх тэндэнцый польскай буржуазіі, але ў той-жа час царызм пільна глядзіць за тым, каб гэтая «аснова панавання»—сялянства не парушыла асноўных праў уласнасці буржуазіі наогул і польскай буржуазіі ў прыватнасці. Палітыка расійскага ўраду ў адносінах да сялянства праводзілася вельмі хітра: карыстаючы з таго, што сярод польскіх памешчыкаў было шмат ворагаў вызвалення сялян з прыгону, урад браў на сябе ролю абаронцы сялян ад памешчыкаў; данадзяленне сялян зямлёй, падтрыманне сялян у барацьбе супроць чыншаў за павялічэнне сэрвітутнага карыстання зямлёю,—усё гэта павінна было паказваць беларускаму сялянству, як клопаціцца аб ім урад, і гэтым прыцягваць сялян на бок расійскага ўраду, расійскага цара супроць польскіх памешчыкаў.

Усё польскае ў Беларусі лічылася роўназначным уціску над беларускім сялянствам, і наадварот, прышчаплялася думка, што палітычныя становішча сялянства звязана з узмацненнем расійскіх уплываў.

Якія глыбокія сьляды накідала гэтая палітыка ў сялянстве—відаць з пастуннага, Станіслаў Грабскі, вядомы польскі буржуазны дзеяч, пісаў у 1923 годзе: «Урадавая дэмагогія пакінула ў настройх і поглядах вёскі Каралеўства значныя сьляды. Ёсць раёны, дзе яшчэ нядаўна можна было пачуць ад старых сялян словы няверы ў Польшчу: расіец нас выгадаваў, расіец нас і пахавае».

Становішча забытвалася яшчэ і рэлігійнае пытаньне. тым, што ў барацьбу расійскага ды польскага нацыяналізму ўмешвалася і рэлігійнае пытаньне: праваслаўны—расіец, католік—паляк. Расійскі ўрад выкарыстоўваў праваслаўнае духавенства для барацьбы за адзіную непадзельную Расію. Польскі нацыяналізм, як вядома, на ўсім працягу барацьбы карыстаецца каталіцкім касьцёлам для сваіх мэт. Беларускае-ж сялянства па рэлігіі падзяляецца на праваслаўных і каталікоў і абедзвюма царквамі ўцягвалася ў барацьбу расійскага і польскага нацыяналізму. Да ўсяго гэтага далучылася яшчэ яўрэйскае пытаньне.

Яўрэйскае пы-
таньне.

Расійскі ўрад да далучэньня Беларусі да Расіі не дазваляў яўрэям жыць у Расіі. Калі-ж, разам з далучэньнем Беларусі да Расіі, у склад жыхароў Расіі ўвайшлі і яўрэі, то перад расійскім урадам паўстала пытаньне: што рабіць з гэтым насельніцтвам? Яўрэі трымалі ў сваіх руках мясцовы гандаль і прамысловасьць. Значыцца, з гэтага боку яны былі карыснымі для дзяржавы, бо плацілі падаткі. Але, з другога боку, яўрэйскі капітал быў конкурэнтам расійскаму, а таму расійская буржуазія патрабавала ўсякіх абмежаваньняў для яўрэяў. І расійскі ўрад усякімі спосабамі ўціскае яўрэяў. «Мяжа аселасьці», процантная норма ў навучальных установах, забарона купляць і нават арандаваць зямлю, забарона займаць пасады ў дзяржаўных установах,—гэта і шмат яшчэ чаго, што выдумвалі губарнатары, спраўнікі, прыставы і г. д., апраўлялася законам для яўрэйскага насельніцтва. Аднак тут трэба адзначыць, што ў гэтай барацьбе супроць яўрэяў увесь цяжар клаўся на яўрэйскую беднату, дзеля таго што яўрэйская буржуазія купляла гідзьбу, атрымлівала «сантаровае грамадзянства», дабывалася профэсіі, пры дапамозе чаго набывала правы і выходзіла з гэтага зачараванага кола. Становішча-ж яўрэйскай беднаты, дзякуючы гэтаму, горшала яшчэ болей, было няясным, прыводзіла да фактычнага выміраньня гэтага насельніцтва.

Такім чынам, на Беларусі паступова разьвівалася нацыянальная і рэлігійная барацьба, якую в вялікай ахвотай падтрымліваў і якой хітра карыстаўся расійскі ўрад.

Гаспадарчае становішча Беларусі было ўвесь час цяжкое. Пасьля скасаваньня прыгону беларуская вёска, гарады і мястэчкі доўгі час не маглі ўстаць на ногі.

Зямельнае пы-
таньне і станові-
шча сялян.

Большая і лепшая частка зямлі знаходзілася ў руках буйных зямляўласьнікаў: 3.993 паны мелі 40 проц. усёй зямельнай плошчы. Сялянская ўласнасьць у 1916 годзе складала толькі 46 проц. усёй зямельнай уласнасьці. На сялянства быў накладзены выкуп за зямлю па такой высокай ацэнцы, што селянін заплаціў і за

зямлю, і за сябе, і за даўгі паноў. Жыць было ўсё цяжэй. Калі-ж сялянская гаспадарка крыху паправілася, пачалася моцная дыфэрэнцыяцыя сялянства, з вылучэннем нязначнай колькасці заможных і вялізнай колькасці беднякоў.

Цікава, што нават земскія начальнікі характарызуюць становішча і настроі вёскі тых часоў вельмі сумнымі фарбамі: беднасць, забітасць, цёмната народу, нястача зямельных надзелаў, адсутнасць лесу і пасьбішчаў; панская эксплёатацыя перасягае ўсе межы, адносіны паноў да сялян дзікія. Адсюль агульнае незадавальненне і варожасць да пануючых клясаў. Вось што кажуць аб сабе сяляне, даючы наказ ад Віцебскай губерні ў першую Думу: «Жыццё нашае цяжкое... калі ў такіх умовах, як цяпер, працягнецца нашае жыццё яшчэ гадоў 15—20, то мы будзем паміраць з голаду. Ня кажучы ўжо пра багатых, нават у сярэдняга жыхара сабака ня будзе есці таго, што даўняны есці мы». Сяляне Смаленскай губерні кажуць: «Зямлі няма, лесу няма, пасвіць скаціну няма, лье. Хлеба не хапае. Сяляне паўлазілі ў няволю да багатыроў. Сялянін век працуе, а жыве ў брудзе, абшарпаны, п'янісьменны і ня мае чаго есці. Школ няма. Закон абмяжоўвае правы сялян. А пажаліцца няма каму».

Гарады Беларусі раслі вельмі слаба. Колькасць гарадзкога насельніцтва з 12,1 проц. у 1863 годзе зменшылася к 1897 году да 11,5 проц., а перад вайной 1914 году павялічылася толькі да 13,4 проц.

Прамысловасць. Прамысловасць пачала разьвівацца позна: ня было мясцовых капіталаў. Адыграла тут вядомую ролю і політыка расійскай буржуазіі. Польскі-ж капітал і польская прамысловасць пачалі расці ў гэты час досыць хутка. Польская прамысловасць з'явілася конкурэнтам расійскай прамысловасці. Барацьба паміж расійскім і польскім капіталам затрымала і фактычна перашкаджала будаўніцтву прамысловых прадпрыемстваў на Беларусі. Толькі ў Горадзенскую губерню пасля паўстання 1831 году ў сувязі з павялічэннем мытных падаткаў перабраўся польска-нямецкі капітал.

Рабочая кляса. Колькасьць рабочых, занятых у вытворчасьці, была ў Беларусі нязначнай, і рабочыя знаходзіліся ў асабліва цяжкіх умовах. Гароды і мястэчкі выкідвалі на рынак працы значны лік рабочых, вёска таксама давала вельмі танную рабочую сілу. Усё гэта стварала вялізную конкурэнцыю сярод прапапоўваўшых сваю працу і аддавала іх цалком у рукі эксплёатараў. Да гэтага далучалася й тое, што ў шэрагі рабочых уносілася атрута нацыяналістычнага ды рэлігійнага фанатызму, а гэта яшчэ больш саслабляла шэрагі рабочых і яшчэ больш аддавала іх у рукі капіталістых.

Рамесьніцкая вытворчасць. Значнае месца ў Беларусі займае рамесьніцкая вытворчасць. Усіх рамесьнікаў у 1913 годзе налічвалася каля 200 тысяч чалавек. Роля саматужна-рамесьніцкай вытворчасьці ў агульнай прадукцыі вытворчасьці вельмі значная: тэтак, у 1913 годзе рамесьніцкая вытворчасць дала 70,1 проц. усёй прадукцыі, у той час як у Эўропэйскай Расіі яна складала толькі 23,8 проц. Рамесьніцтвам ў Беларусі займаюцца, галоўным чынам, дзурэй, для якіх ва ўмовах поўнага бяспраўя дарэволюцыйнай расійскай рэжымнасьці рамесьніцкая вытворчасць была самым важным сродкам да існаваньня.

Культурнае становішча. Культурнае становішча Беларусі было таксама цяжкім. На тысячу чалавек насельніцтва ў 1914 годзе пісьменных было: у Эўропэйскай Расіі—434, на Паўночным Каўказе—356, на Украіне—416, а на Беларусі толькі—327.

У сельскіх мясцовасьцях на тысячу насельніцтва пісьменных разам з вучнямі было 27 проц.

Адміністрацыйная сваволя. На такім агульным фоне эканамічнага і культурнага заняпаду краю ды нацыяналістычнай барацьбы расійскай, польскай, яўрэйскай і беларускай буржуазіі адна за аднай і ўсіх іх разам—супроць рабочых, рамесьнікаў і сялян Беларусі—панавала адміністрацыйная сваволя расійскіх царскіх чыноўнікаў, якія займаліся «насаджваньнем расійскай пароднасьці». Беларуская мова, мова

влізнай большасці насельніцтва Беларусі—беларускіх сялян—была абвешчана «выдумкай», мовай няяснуючай і карыстацца ёю забаранялася. Друкаванне кніг у беларускай мове таксама было забаронена, а старыя кнігі зністажраліся. Польская і яўрэйская мовы хоць і лічыліся «існуючымі», але ўжыванне іх таксама забаранялася. «Я сабачай мовы не разумею»,—адказаў адзін вядомы расійскі чыноўнік у Вільні, калі да яго зьварнуліся з запытаннем папольску.

Нацыянальнае пытаньне.

Нацыянальнае пытаньне, дзякуючы ўсяму гэтаму, стаяла ў Беларусі вельмі гостра і было надзвычайна забытаным.

Большасць насельніцтва Беларусі—беларусы-сяляне. Пануючае-ж становішча ў краіне займалі расійская, польская і яўрэйская буржуазіі: першая—у якасці прадстаўнікоў расійскага самадзяржаўя, другая—як буйнейшыя зямляўласнікі краю, трэцяя—у якасці асноўнай сілы гандлёвага капіталу. Такім чынам, класавыя інтарэсы спліталіся з нацыянальнымі і наадварот.

Рэволюцыйны рух.

Цяжкае палітычнае, эканамічнае і культурнае становішча было прычынай ранняга развіцця ў Беларусі рэволюцыйнага руху.

Сялянскі рэволюцыйны рух. Каб палепшыць сваё становішча, сялянства вяло барацьбу з панамі за зямлю, за павялічэнне свайго зямляўладання. З кожным годам барацьба супроць паноў рабілася ўсё гасцейшай і пераходзіла да беспасрэднага захопу панскай зямлі. Гэта выклікала каральныя экспедыцыі расійскага ўраду супроць сялян.

Гэтак сялянства праходзіла паступова школу барацьбы супроць буржуазіі, прыходзіла да ўсведамлення, што расійскі царскі ўрад ёсць урад буржуазіі, што сялянству гэты ўрад нічога добрага ня дасць і што толькі шляхам зністажэння ўлады царызму—гэтага абаронцы буржуазіі можна забяспечыць перамогу над панамі.

Селянін пачаў дабівацца лепшага шляхам рэволюцыйнай барацьбы. Асабліва шырока быў развіты сялянскі рух на Беларусі ў 1905—1907 г.г. Гэты рух меў

у большасці стыхійны, неарганізаваны характар. Аднак і ў той час ужо былі спробы накіраваць сялянскі рух на агульны шлях арганізаванай барацьбы супроць царызму. «Арганізацыі РСДРП прымалі вялікі ўдзел у аграрным руху, маючы асобныя сялянскія арганізацыі... Пры віцебскай групе Паўночна-Заходняга Камітэту яшчэ ў 1904 годзе была сялянская с.-д. арганізацыя. У сакавіку 1905 году полацкая арганізацыя выпусціла гэтак графаваную адозву «К крестьянам», якая заклікала да барацьбы з царскім урадам за скасаваньне вайны, скасаваньне выкупаў, зварот абрэзкаў, звальненне беднаты ад падаткаў... Менская група РСДРП у працягу ўсяго 1905 году пасылала на вёску агітатараў ды прапагандыстых і праз местачковыя арганізацыі распаўсюджвала ў вёсках літаратуру, арганізоўвала мітынгі»...

Барацьба 1905—1907 гаг. паказала беларускім сялянам, што толькі ў тым выпадку селянін дабіваўся сваіх патрабаванняў праз Думу і суды, праз беспасрэдную барацьбу з паламі, калі ён—селянін—знаходзіў падтрыманьне з боку рабочага і яго партыі ды арганізацый. Сялянскі рух тых гадоў мае значэньне таму, што ён, з аднаго боку, выявіў сялянству, што без рашучай рэволюцыйнай барацьбы супроць буржуазіі няма выйсця з цяжкага становішча, і паставіў, такім чынам, сялянства, як клясу, супроць буржуазіі, а, з другога боку—паказаў, што барацьба сялянства без арганізуючай сілы рабочага, без кіраўніцтва ня можа мець посьпеху.

Рабочы рэволюцыйны рух. Рабочая кляса Беларусі, ня глядзячы на сваю параўнаўчую малалічнасьць і цяжкое становішча, таксама рана ўстала на шлях рэволюцыйнай барацьбы.

Першыя забастоўкі рабочых адбыліся яшчэ ў 70-х гадох. Гэтак, у 1874 годзе ў Ландварове (каля Вільні) баставаў завод цывікоў і дроту, у 1877 годзе з посьпехам змагаліся ткачы Беластоку. Палавіна дзевяцьдзесятых гадоў адзначаецца значным разьвіцьцём забастовачнага руху. Забастоўкі былі ў Вільні, Менску, Віцебску, Горадні, Гомлі ды іншых гарадох і ў шмат якіх мястэчках. У 1892 годзе ў Вільні ўпяршыню сьвяткуецца 1-ае мая.

Партыі. Рана ствараюцца партыйныя арганізацыі. З 1893 году ў Заходняй Беларусі працавала «Соцыял-Дэмакратычная Партыя Польшчы і Літвы», якая адразу ўстала на шлях рэвалюцыйнага марксызму.

Амаль адначасна пачала сваю працу «Партыя Польскіх Соцыялістаў» (ППС), якая стаўляла сваёй галоўнай задачай адраджэньне польскай дзяржавы ў гістарычных межах, пасля чаго лічыла неабходным узятца за соцыяльныя рэформы.

Свае нацыяналістычныя ўплывы ППС пашырала сярод рабочых Горадзеншчыны, Віленшчыны і Меншчыны.

У 1897 годзе на аб'яднаным зьездзе яўрэйскіх соцыял-дэмакратычных арганізацый быў арганізаваны «Аб'яднаны Яўрэйскі Рабочы Саюз» (Бунд).

1-га сакавіка 1898 году ў Менску была заснована Расійская Соцыял-Дэмакратычная Рабочая Партыя.

Нацыяналістычныя партыі. Асаблівыя ўмовы Беларусі з яе нацыянальнымі сударэчнасьцямі стваралі спырадную глебу для разьвіцьця і ўмацаваньня нацыяналістычных рухаў. Дзея істага на Беларусі мелі значны ўплыў партыі, якія аформлівалі гэты рухі.

Беларуская Соцыялістычная Грамада рабіла спробу ўстаць на чале сялянскага руху, які, як ужо зазначалася, быў выкліканы цяжкім эканамічным і палітычным становішчам сялянства. Грамада, адбіваючы настроі буржуазных і дробна-буржуазных, кулацкіх ды мяшчанскіх элемэнтаў Беларусі, палітычна аформлівала гэтыя настроі, высоўваючы ідэю стварэньня самастойнай беларускай дзяржавы. Каб павесьці за сабою сялянства, Грамада мела радыкальную аграрную праграму. Такім чынам, паставіўшы сабе задачай барацьбу за стварэньне незалежнай беларускай дзяржавы, Грамада радыкальнымі фразамі хацела павесьці за сабою ўсе незадаволеныя элемэнтны і ў першую чаргу—сялянства. Значнага ўплыву Грамада ня мела, але, ня гледзячы на гэта, для правільнай ацэнкі ролі Грамады трэба мець на ўвазе, што зьяўленьне Грамады мела сымптоматычнае значэньне, як паказьнік магчымых палітычных зьмяненняў на Беларусі.

Гарады і мястэчкі Беларусі служылі базай для працы Бунду, сыяністых, ППС і іншых нацыяналістычных партый, праца якіх разьбівала шэрагі пролетараў, саслабляючы іх рэвалюцыйную сілу.

Царскі ўрад вельмі ўважна сачыў за разьвіццём рэвалюцыйнага руху і карыстаў з усякай магчымасьці, каб саслабіць яго і знішчыць. Яскравым прыкладам таго, як царскі ўрад стараўся скарыстаць эканамічныя і нацыянальныя асаблівасьці Беларусі для барацьбы з рэвалюцыяй, можа служыць так званая «зубатаўшчына» і падтрыманьне царскай ахранкай сыянісцкіх арганізацый.

Аднак, рабочую клясу і сялянства Беларусі можна было ашукаць, але нельга было зрабіць з іх прыхільнікаў буржуазіі. Вось чаму ўлады нізі мясцовых, нават нацыяналістычных арганізацый былі настроены больш рэвалюцыйна, як іх лідэры, і рашуча адхілялі ўсе заклікі да згаджэньня з буржуазіяй.

Пасьля таго, як у 1903 годзе сацыял-дэмакратычная партыя падоблася на балышавікоў і меншавікоў, у Беларусі пачалі стварацца балышавіцкія арганізацыі.

Рабочая кляса Беларусі прайшла добрую політычную школу. Усе моманты рэвалюцыйных выбухаў адзначаюцца вялікай цвёрдасьцю рабочых. Афіяры рабочай клясы ў барацьбе супроць царызму яшчэ больш замацавалі арганізаванасьць і солідарнасьць рабочых.

У апошнія гады перад вайной рэвалюцыйныя арганізацыі Беларусі былі зусім зруйнованы. Але чым большым быў уціск царызму, тым большая рэвалюцыйная энэргія нарасталала ў рабочай клясе і сялянстве, тым з большай сілай павінна была яна рынуцца на барацьбу супроць царскага самадзяржаўя.

Кастрычнікавы пераварот

Становішча Беларусі ў часе імперыялістычнай вайны. Беларусь спаткала лютаўскую рэвалюцыю ў стане страшэннага заняпаду. Імперыялістычная вайна падзяліла Беларусь расійска-нямецкім фронтам на дзве часткі: у Заходняй Беларусі гаспадарылі нямецкія окупанты, Усходняя-ж Беларусь знаходзілася цалком у паласе Заходняга фронту расійскай арміі.

Гарады, мястэчкі і вёскі Беларусі былі ў значнай ступені разбураны. Сялян царызм высляяў у Расію, каб паказаць усяму сьвету, што народ выязджае з Беларусі таму, што ня хоча з пачуццямі патрыятызму, заставацца ў нямецкай окупацыі. Яўраіў высляялі з арыфронтавай паласы, бо царскі ўрад, каб скінуць з сябе віну за свае ваенныя няўдачы, раснаўсюджаў чуткі, што ў гэтых няўдачах віны яўраі, якія лібы прадаюць немцам расійскую армію, займаюцца шпіёнствам для Нямеччыны, перавозяць праз фронт золата і г. д.

Усё гэта разам прывяло да значнага саслабленьня сілы рабочай клясы, да поўнага разбурэння рэволюцыйных арганізацый і саслабленьня нацыянальна-рэволюцыйнай сялянскай інтэлігенцыі.

У першыя-ж дні лютаўскай рэвалюцыі на Беларусі пачалася барацьба за тое, па якім шляху павінна пайсці далейшае разьвіццё рэвалюцыі: соцыялістычным ці буржуазна-дэмакратычным.

Невялікая група бальшавікоў з **Барацьба за со-** т.т. *Фрунзэ, Мясьніковым, Кнорыным* ды **цыялістычны** інш. на чале, якая апынулася к моманту **шлях рэвалюцыі.** рэвалюцыі ў шэрагах расійскай арміі Заходняга фронту, узяла на сябе ініцыятыву ў барацьбе за соцыялістычную рэвалюцыю.

Паступова бальшавіцкая арганізацыя пачала расьці: у яе шэрагі пачалі ўваходзіць салдаты фронту, а таксама рэволюцыйныя беларускія рабочыя і сяляне. 4-га сакавіка 1917 году арганізаваўся Менскі Савет Рабочых і Салдацкіх Дэпутатаў з тав. Позэрнам на чале. Савет узяў на сябе ўвесь цяжар зьбіраньня сіл і падрыхтоўкі да захопу ўлады ў рукі рабочых і сялян. 15-га сакавіка арганізаваўся Савет Рабочых і Салдацкіх Дэпутатаў у Віцебску. У кастрычніку быў скліканы зьезд сялянскіх дэпутатаў Менскай губэрні, старшыней яго быў тав. Фрунзэ.

20-га красавіка фронтавы зьезд салдацкіх дэпутатаў вылучыў выканаўчы камітэт Заходняга фронту для арганізацыі кантроля і кіраўніцтва жыцьцём Заходняга фронту.

Вялізную працу правялі савецкія арганізацыі Беларусі ўлетку 1917 году ў барацьбе з Керанічынай і Карнілаўчынай. Толькі дзякуючы дзейнасьці і ўплыву бальшавікоў Заходняга фронту, удалося затрымаць адсылку ў Пецярград ударных батальёнаў з Заходняга фронту.

25-га кастрычніка Менскі Гарадзкі Савет захапіў уладу ў свае рукі.

30-га кастрычніка Гомельскі Гарадзкі Савет пасля дакладу тав. Кагановіча вынес пастанову аб перадачы ўсёй улады саветам. Нарэшце, 18, 19, 20 і 21-га лістапада адбыўся зьезд рабочых і сялянскіх дэпутатаў беларускіх губэрняў. На зьездзе перад дэлегатамі былі пастаўлены пытаньні аб вайне, уладзе і зямлі. Па ўсіх пытаньнях зьезд вынес цвёрдыя пастановы: вайну скончыць, уладу ўзяць у рукі рабочых і сялян, зямлю перадаць сялянам.

Бальшавіцкая арганізацыя к гэтаму часу надзвычайна вырасла: 15 верасьня бальшавікі налічвалі звыш 9 тысяч членаў, к моманту кастрычнікавага перавароту лік бальшавікоў Заходняга фронту і краіны дасягнуў больш як 50 тысяч чалавек.

Гэтак паступова ішла арганізацыйная праца бальшавікоў. Бальшавікі зьвярнулі сваю ўвагу галоўным чынам на салдат, рабочых і сялян, самі ўсталі на чале і хуткім крокам павялі да захопу ўлады саветамі.

**Організацыя
контр-рэволюцыйных сіл.**

Організацыя контр-рэволюцыйных сіл на Беларусі ішла каля двух цэнтраў. Першы—адбіваў настроі ды імкненні расійскай і зрусyfikаванай буржуазіі, якая хацела захаваць Беларусь, як «Паўночна-Заходні Край» новай дэмакратычнай Расіі. Разам з камандваньнем Заходняга фронту, часта пад кіраўніцтвам яго гэты цэнтр імкнуўся наладзіць у Беларусі «дэмакратычны парадак», каб забяспечыць працяг вайны «да пераможнага канца», адклаўшы разьвязаньне ўсіх пытаньняў рэволюцыі аб уладзе, зямлі ды інш. да скліканьня Устаноўчага Сойму.

Да прыхільнікаў гэтай плыні трэба залічыць гарадзкія думы, земствы, партыі эсэраў, меншавікоў, Бунд ды інш.

Аднак, нават у першыя дні рэволюцыі гэта быў штаб бяз арміі. Камісары часовага ўраду Керанскага, думы, земствы ніякага ўплыву на масы ня мелі. Каму трэба было зрабіць справу, той ішоў у савет. Не памагалі прыезд і прамовы расквітываюшых па Заходнім фронце Мілюкова, Гучкова і самога Керанскага.

Куды большай пагрозай быў штаб Заходняга фронту ў Менску і стаўка найвышэйшага галоўнакамандуючага ў Магілёве. Аднак, і з гэтымі штабамі ўдалося зладзіць, таму што салдацкія масы пайшлі за большавікамі і саветамі.

Другім цэнтрам, дзе організоўвалі сілы супроць пролетарскай рэволюцыі, зрабіўся беларускі нацыянальны рух.

У першыя дні пасля лютаўскай рэволюцыі беларускія нацыяналістычныя элементы ня мелі яснай праграмы. Сабраўшыся 25-га сакавіка 1917 году, беларускія арганізацыі абралі Беларускі Нацыянальны Камітэт, у склад якога ўвайшлі: памешчык Скірмунт, ксёндз Гадлеўскі, зямляўласнік Кастравіцкі, чыноўнікі, настаўнікі.

Беларускі Нацыянальны Камітэт прыняў пастанову, у якой ухваліў «найлепшай формай дзяржаўнага ладу Расіі фэдэрацыйна-дэмакратычную рэспубліку», заявіў, што «зямельнае пытаньне будзе разьвязана на Расійскім Устаноўчым Сойме», патрабаваў «далучэньня ўсёй Беларусі да дэмакратычнай Расіі»...

Гэта была звычайная буржуазна-дэмакратычная пляцформа з некаторым нацыянальным адценьнем.

Значных уплываў Беларускі Нацыянальны Камітэт ня меў, але ён даў штуршок да адраджэньня старых і стварэньня новых нацыяналістычных арганізацый як у Беларусі, гэтак сярод уцекачоў і ў арміі.

Улетку 1917 году была абрана Рада беларускіх арганізацый. Яна таксама ня йшла далей нацыянал-дэмакратычнай праграмы, аднак, знадворку прыняла рэволюцыйны выгляд. Гэта дало ёй магчымасьць павесці працу сярод сялян і сельскай інтэлігенцыі. У першую чаргу была распачата праца сярод вайсковых беларусаў, шляхам скліканьня зьездаў «ваяк-беларусаў» Заходняга, Паўднёва-Заходняга, Паўночнага, Румынскага ды іншых фронтаў. Рэзолюцыі гэтых зьездаў складаліся так, каб, з аднаго боку, задаволіць рэволюцыйныя патрабаваньні салдат-рабочых і сялян, а з другога — умацаваць нацыянал-дэмакратычную пазыцыю Рады.

Такім чынам, разам з паступовым зьбіраньнем сіл вакол балышавікоў і саветаў Беларусі для захопу ўлады беларускімі рабочымі і сялянамі, ішла праца беларускіх нацыяналістычных арганізацый, якія імкнуліся сабраць вакол сябе пераважна сялянства і сялянскую інтэлігенцыю, каб накіраваць іх супроць саветаў, супроць соцыялістычнай рэволюцыі.

Галоўным пунктам барацьбы паміж рэволюцыйнымі і контр-рэволюцыйнымі сіламі Беларусі было нацыянальнае пытаньне. Замест усіх асноўных пытаньняў рэволюцыі, а разам з гэтым і нацыянальнага, як гэта робіць кампартыя, на першае месца высоўваецца нацыянальнае пытаньне, як зусім самастойнае пытаньне, разьвязаньне якога, на думку нацыянал-дэмакратаў, павінна стаяць паперадзе ўсіх іншых пытаньняў рэволюцыі.

Рэволюцыйныя і контр-рэволюцыйныя сілы Беларусі ўсталі адна супроць адной найбольш гостра на так званым «Усебеларускім Конгрэсе».

Ужо прышоў Кастрычнік. Беларусь разам з Расіяй пайшла па шляху Кастрычнікавай рэволюцыі. Улада ў

Беларусі знаходзілася ў руках саветаў рабочых, сялянскіх, батрацкіх і салдацкіх дэпутатаў.

Ня глядзячы на гэта, Вялікая Беларуская Рада, разам з выканаўчым камітэтам вайсковых беларускіх арганізацый, самастойна, без ведама і згоды з саветамі, назначыла на 5-ае сьнежня скліканьне Ўсебеларускага Конгрэсу для вырашэньня лёсу Беларусі.

У гэты час у Рады зьявіўся конкурэнт: Беларускі Краёвы Камітэт пры Ўсерасійскім савеце сялянскіх дэпутатаў з Караткевічам на чале таксама захацеў узяць у свае рукі кіраўніцтва лёсам Беларусі і таксама назначыў на 8-ае сьнежня скліканьне Ўсебеларускага Конгрэсу.

Пляцформа Беларускага Краёвага Камітэту выяўлена ім у яго дэкларацыі ад 17-га лістапада 1917 году, дзе кажацца: «Мы, соцыялісты, з верай імкнемся да сьветлай будучыны, калі ўсе працоўныя народы аб'яднаюцца ў адзін сусьветны саюз, вакол адной соцыялістычнай культуры, братэрства, роўнасьці і свабоды; аднак, мы не даем веры, што ў сучасны момант шляхам грамадзянскай вайны і зьнішчэньня дзяржаўнасьці, без належнай падрыхтоўкі народных мас ды без патрэбнага грамадзка-эканамічнага разьвіцьця народаў Расіі і нават Эўропы можна цалком ажыццявіць соцыялізм»... «Цяпер прышоў момант», кажа далей камітэт, «калі Беларусь, як цэльная краіна, у асобе свайго працоўнага сялянства, павінна сказаць сваё слова. Аднак, не для таго, каб зрабіць Расіі новы боль або ўставіць у яе разруху новую палку, а для таго, каб сваёй арганізаванай сілай памагчы самой сабе і ў той-жа час падтрымаць сілы шматпакутнай Расіі».

Не да рэвалюцыі заклікаў камітэт, а супроць рэвалюцыі: ён ня верыць у магчымасьць будаўніцтва соцыялізму. Аднак, каб ашукаць савецкую ўладу, краёвы камітэт у асобе Караткевіча распачаў хадайніцтва перад урадам РСФСР аб падтрыманьні свайёй працы, узяўшы на сябе абавязак перад савецкім урадам РСФСР забяспечыць захаваньне ўлады саветаў на Беларусі. На скліканьне свайго зьезду краёвы камітэт атрымаў ад савецкай улады грашовую дапамогу.

Але не пасьпеў краёвы камітэт атрымаць грошы, як агаласіў дэкларацыю, што ён супроць грамадзянскай вайны, што ён ня верыць у соцыялістычнае будаўніцтва, што ён супроць саветаў, супроць рэвалюцыі, за падтрыманьне буржуазнай «шматпакутнай Расіі».

Такім чынам, зусім незалежна адзін ад аднаго былі назначаны два Ўсебеларускіх Конгрэсы, і толькі ў выніку доўгіх перавыбараў згадзіліся зьліць гэтыя зьезды ў адзін зьезд.

Фактычна і далей конгрэс, на які зьехаліся 1.872 дэлегаты, складаўся з двух частак—краёўцаў і радаўцаў.

«Краёўцы» стаялі на гэтай пазыцыі, што Беларусь, як неаддзельная частка Расіі, павінна пры ўсякіх умовах уваходзіць у склад Расіі ў якасьці «краіны», у самым апошнім выпадку на фэдэрацыйных умовах. Гэта была дэмакратызаваная плячфформа «ісэцінна-рускіх людзей».

«Радаўцы», наадварот, стаялі на пазыцыі «незалежнасьці» Беларусі яны ўмкнуліся дзесьці, што Беларусь ня мае нічога супольнага з Расіяй, што Беларусь павінна пайсьці па шляху стварэньня незалежнай беларускай дзяржавы. У тым-жа выпадку, калі Беларусь ня ўдасца дабіцца незалежнасьці, то дапушчалася згаджэньне з Польшчай або Пямеччынай, але ні ў якім разе не з Расіяй. Як бачым, у «краёўцаў» і «радаўцаў» нічога агульнага ня было. Што-ж іх яднала?

Іх яднала агульная варожасьць да саветаў, да пролетарскай рэвалюцыі.

Кіраўнікі конгрэсу дамагаліся, каб конгрэс выказаўся за прызнаньне дэмакратычнага, г. зн. буржуазнага ладу і гэтым стварыў формальную перашкоду разьвіцьцю і ўмацаваньню ўлады Саветаў. Яны дабіваюцца таго, што конгрэс прымае рэзолюцыю аб тым, што ён «зацьвярджае рэспубліканскі дэмакратычны лад у межах Беларускай зямлі». Аднак, на конгрэсе была пэўная частка рэвалюцыйна настроеных рабочых і сялян, якія ўжо прызналі ўладу саветаў, і таму кіраўнікі конгрэсу, каб захаваць уплыў на гэтую частку зьезду і праз гэта ўтрымаць за сабой далейшае кіраўніцтва, улучаюць у тую самую рэзолюцыю настанову аб тым, што конгрэс ухваляе «незабаўна ўтварыць з свайго складу